

## בדין המצוות שאין מברכים עליהן

קצוה"ח בסימן צ"ו כתב וז"ל בתשובת הרשב"א סי' י"ח מביא בשם תשובת הרב ר' יוסף — פלט ששאל להראב"ד ז"ל מפני מה אין מברכין על כמה מצוות כגון מתנות עניים והלוואה וצדקה והענקה וכיוצא בהם מפני שאין המצוה תלויה כולה ביד העושה שאפשר שלא יתרצה בה חבירו ומנ"ל דכל מצוה שאפשר למיעקרה"ה אע"ג דהשתא לא מעיקרא כמאן דמיעקרא דמי מדאמרינן באלו נערות דף מ' גמצא בה דבר ערוה או שאינה ראוי' לבא בישראל אינו רשאי לקיימה שנאמר ולו תהי' לאשה אשה הראוית וניתי עשה ותדחה לל"ת אי אמרה לא בעינא מי איתי לעשה כלל דאע"ג דאכתי לא עקרה לה כמאן דליתיה דהא לא קביעא וכו' וגמרי למורא וכיבוד אב וכו' הואיל ואפשר למיעקר כאב שמחל על כבודו מחול וזה הטעם בהלוואה וצדקה, ע"כ והקשה קצוה"ח מהא דתניא פ' אלו מציאות דף ל"ב יכול אמר לו אביו היטמא או שאמר לו אל תחזור יכול ישמע לו ת"ל איש אמו ואביו תראו ואת שבתותי וכו' כלכם חייבין בכבודי, ולמה לי קרא תיפוק לי' דאין עשה דכיבוד אב דחי ל"ת כיון דמצי מעיקרא וכמו דאמרינן באלו נערות דף מ' דהתם חנן גבי אונס שותה בעציצו נמצא בה דבר ערוה אסור לקיימה ופריך וניתי עשה ולדחי ל"ת ומשני הכא אי אמרה לא בעינא מי איתא לעשה ולפי פירוש הרשב"א היינו כיון דמצי מעיקרא לא חשוב לעשה לדחות לא תעשה וא"כ כיבוד אב נמי לא דחי ע"כ.

ומתוך הקצות דאפשר לומר דשאני כיבוד אב דהוקש כבודם לכבוד המקום ומה"ט כתבו תוס' ביבמות בהא דס"ד דדחי עשה דכבוד אב ל"ת דטומאה והשבת אבידה ואע"ג דטומאה והשבת אבידה הוי עשה ול"ת אלא מפני שהוקש כבודם לכבוד המקום חמירא ומה"ט נמי ס"ד דדחי אע"ג דאפשר למיעקרא, ודבריו צריך להבין דאם באמרה לא בעינא אין על המאנס מצוה של לו תהי' לאשה צריך להיות בכיבוד אב, דאם אמר האב לא בעינא אין כאן חיוב מצות כיבוד, ומה שייך שכיבוד אב חמור דהא אין כאן בכלל המצוה דכבוד, דהא כתב הרשב"א דכל מצוה שאפשר למיעקרא אע"ג דהשתא לא מעיקרא כמאן דמיעקר דמי, וכן מה שכתב הקצות וז"ל ואין להקשות דא"כ דעשה דכבוד אב אע"ג דמעיקרא לא חשיבא כמאן דמעיקרא ומשום דהוקש לכבוד המקום חשיבא עשה א"כ ליברך עלי' כיון דהוי כמאן דאיתא משום חומר המצוה דהוקש כבודם וכו' ומתוך זה לפי הס"ד שכיבוד הוי חמיר שדוחה ל"ת ועשה וכו' אבל לפי המסקנא דגלי לן קרא דלא אלים טעמא דהוקש כבודם למקום מדלא דחי ל"ת דאבידה וטומאה הוי כמו שאר מצות עשה ותו לא חשיבא עשה כלל כיון דכמאן דמעיקרא וקשה להבין כנ"ל האם זה תלוי בחשיבות המצוה של

כבוד אב או לא אם זה דומה לענין של אי אמרה לא בעינא מי איתא לעשה, או אין כאן בכלל המצוה של כיבוד כמו שכתב הרשב"א כמאן דליתיה.

ובתגהות וחדושים יח"ל מזליש על מס' כתובות דף מ' ע"א כתב ע"י בשו"ת הרדב"ז ח"א סי' תקכד ש"כ וז"ל ששאלת ממני בהא דק"ל האב שמחל על כבודו כבודו מחול אם נפטר הבן ממצות כיבוד לגמרי אם מכבד אותו הוי כמכבד אינש דעלמא או לא תשובה מן העונש נפטר אבל מצוה איכא וכן ראיתי בשם הראה ז"ל בפ' אלו מציאות שאם א"ל אביו היטמא או אל תחזיר וכו' כולכם חייבים בכבודי וכו' טעמא דכתב רהמנא וכו' הא לא"ה ציית לי' הא אין עשה דוחה ל"ת ועשה, והקשה עלה איך ס"ד דעשה דכבוד אב דהי אפי' לאו גרידא הא אי אמר אב לא בעינא מי איתא לעשה כלל ותי' הראה דאפי' כי אמר האב לא בעינא שייך לעשה דמ"מ מצוה היא הרי לך בהדיא לפי תירוץ זה נכון דאפי' אם אמר האב לא בעינא עדיין מצוה איכא ולא תועיל מחילה אלא לפטור מעונש אבל מצוה היא עכ"ל הרדב"ז ע"כ ועיין בשיטה מקובצת ב"מ ל"ב ע"א בד"ה "עוד קשה" שמתרץ קושי' זו בשם הרא"ש וז"ל ועוד אפילו כי אמר לא בעינא שייך עשה דמ"מ מצוה הוא בכל דבר אפילו אמר האב לא בעינא ובת"י כתובות ד"ה אי אמרה הקשה הר"ר עזרא אמאי איצטריך קרא בפ"ק דיבמות דף ה' דאין עשה דכיבוד דוחה שבת הא ליכא עשה דאי אמר לא בעינא לכיבוד מי איתא לעשה כלל, וי"ל דהתם מ"מ מיד כשצוה אב הוי עשה לעשות מצותו.

וצריך להבין דברי הרדב"ז דאם כוונתו במה שאמר שפטור מעונש אבל מצוה איכא שבקיומה יקבל שכר אבל חוב ליכא דהא יכול לומר לא בעינא ומצוה כזו מספיק אפילו לדחות לאו אף שלא הוי חיוב מצוה, א"כ למה באמת לא מברכין על כיבוד ואם לא מברכין משמע שצריכין חיוב מצוה בכדי לחייב ברכה א"כ איך מצוה בלי חיוב ידחה לאו, ובאחרונים הרבו להקשות על הרדב"ז הלוא המצוה איכא לאחר שיתקיים שכר קיום מצוה איכא אבל סוף סוף חיוב מצוה ליכא שאין המצוה תלוי' כולה בו ואיך ידחה לל"ת המחויב בה עתה וזה ברור שלעולם ל"ת הוא רק חיוב המצוה דוחה אבל לא קיום המצוה דהרי לעולם ל"ת חמור מעשה ומשו"ה בעינא בעידנא דמיעקר לאו דלקיים עשה דאי מחמת קיום המצוה נדחה הל"ת הרי שלא בעידנא נמי ידחה הל"ת מפני קיום המצוה שיש בה.

ונראה בזה הכי וקודם להבין את תשובת הרשב"א במה שאמר שאין מברכין על כמה מצוות כגון כבוד אב מתנות עניים וצדקה וכו' מפני שאין המצוה תלוי' כולה ביד העושה שאפשר שלא יתרצה בה חבירו וכו' ומנ"ל דכל מצוה שאפשר למיעקרה כמאן דמיעקר דמי וכו' דהא אי אמרה לא בעינא מי איחא לעשה וכו' אע"ג דאכתי לא עקרה כמאן דליתיה דהא לא קביעא, והטעם של תשובת הרשב"א נראה ממה שכתב הראב"ד בפ' ג' הל' כ"ג מאישות על מה שאמר הרמב"ם כל המקדש אשה וכו' צריך לברך קודם הקידושין כתב הראב"ד וז"ל אין אנו נוהגין כך אלא מקדש ואח"כ מברך והטעם מפני שהדבר תלוי בדעת אחרים שאם תמאן האשה ולא תרצה הרי הברכה לבטלה וזה הטעם לברכת האב שמברך להכניסו

בבריתו של אברהם אבינו עכ"ל, והאורים והתומים סימן צ"ז הבין בכוונת התשובת הרשב"א ג"כ משום ברכה לבטלה והחידושי הרי"ם מקשה דאמאי לא נוקים ליה אחזקה קמא שכבר נתרצה, וכתב דכוונת הרשב"א היא דמצוות שבין אדם לחבירו הואיל וביד חבירו לבטלם קילי ואין מברכין עליהם. כמוכן קושית הקצות לא מתורצת לפי הבגה זו וגם צריך להבין האם אנו יודעים מה זה מצוה קלה שאינו מחייב ברכה ומה זה מצוה חמורה שכן מחייב ברכה.

ועוד צריך להבין דהרשב"א בעצמו בחידושיו לכתובות דף ז ע"ב כתב דברכת אירוסין מברך קודם קידושין ואם הטעם בתשובתו דכל מצוה שתלוי בדעת חבירו אין מברכין שמא יחזור חבירו ויהי ברכה לבטלה למה אינו חושש שמא תמא האשה ולא תתרצה האשה כמו שסובר הראב"ד.

והנראה בכל זה דכוונת תשובות הרשב"א היא דכל מצוות התורה המחייב המצוה היא התורה הק' ואין בה ספיקות לא כן מצוות שבין אדם לחבירו כגון כבוד אב צדקה הלואה וכו' המחייב הוא האב בציווי נתחייב הבן מן התורה לקיים כבוד אב אבל בלי ציווי האב או שאין עני לקבל הצדקה אין כאן חיוב בפועל לעשות המצוה ממילא כיון שהוא יכול לחזור והאב בעצמו אינו יודע אם לא יחזור אין כאן מחייב ודאי והוי לכתחילה מצוה על ספק ועל ספק חיוב אין מברכין, ומה שסובר הרשב"א דברכת אירוסין מברכין קודם הקידושין הוא משום דמצוות פרו ורבו על הבעל מוטלת ולא על האשה ולא היא המחייבת אותו בהמצוה ממילא חייב הוא לברך אלא מאי שמא תמאן ולא תרצה מה בכך הוא עשה המוטלת עליו והוי כמו שחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה, וכן הוא נראה סברת הרמב"ם דכתב בפ' י"א מברכות הל' ב' וכל מצוה שבין אדם למקום מברך עלי' קודם לעשייתה וכתב הכ"מ ודקדק רבינו לכתוב שבין אדם למקום לומר דמצוות שבין אדם לחבירו כגון עשיית צדקה וכדומה אין מברכין עליהן ע"כ וא"כ לכאורה קשה למה פסק הרמב"ם בפ' ג' הל' כ"ג מאישות כל המקדש אשה וכו' צריך לברך קודם הקידושין ולדברינו זה ניהא דכל המצוות שבין אדם לחבירו אין מברכין דאי אמר חבירו לא בעינא ממילא לא חל חיוב מצוה לכתחילה המחייב ברכה משא"כ בין אדם למקום אפילו שהוא תלוי בחבירו כמו אירוסין כיון שהמצוה מוטל עליו ואם היא אמרה אח"כ לא בעינא הוי הוא כמו שנאנס ומברכין קודם, ועיין ברא"ש כתובות סימן י"ב.

וראיה מהימנא לסברא זו מברכת כהנים דהא יש מקום לשאול איך מברכין הכהנים הברכה אשר קדשנו וכו' דהא ברכת כהנים היא בין אדם לחבירו שמא לא יתרצו להם הישראלים לברכתם והמצוה היא רק לכהנים ולא על הישראלים להתברך עיין מנחת חינוך מצוה שע"ח בשם הריטב"א סוכה דף לא ע"ב דמצוה דכהנים היא לבד, אלא כיון דכהנים מצווים מן התורה הם צריכים לעשות מה שמוטל עליהם ואם אח"כ לא יתרצו המתברכים ואין מי לברך אפילו לאחיהם שבשדות היו כמו שנאנסו ושכר ברכה בידם, ועיין בהפלאה כתובות כ"ד ע"ב ובחת"ס או"ח סי' כ"ב ובדבר אברהם סי' ל"א ובתוספות כתובות דף ע"ב ד"ה

וספרה לה לעצמה וא"ת אמאי אין מברכת זבה על ספירתה כמו שמברכין על ספירת העומר דהא כתיב וספרה וי"ל דאין מברכין אלא ביובל שמונין ב"ד בכל השנה שלעולם יוכל למנות כסדר וכן עומר אבל זבה שאם תראה תסתור אין לה למנות עכ"ל ומקשין הלוא בעומר ג"כ יכול לסתור בששכח ספירה אחת או הימים אינם תמימים ומונה אח"כ בלא ברכה, ולפי דברינו מובן התוס' דכוונת התוס' היא דהתורה אינה יכולה להטיל עליה דין ספירה שלימה דהא אפילו אם תרצה אין בידה דשמא תסתור אלא ראיחה היא המחייבת לה לספור והראיה בעצמה שלמחרת שהיא הגורמת להתייב היא בספק ממילא הראיה הראשונה מחייבת אותה בספק ברכה לכן אינה מברכת מה שאין כן בספירת העומר התורה מחייבת לספור צריך לברך אלא שמא ישכח הוי כמו שרצה לעשות מצוה ונאנס כנ"ל, ועל דרך זה מובן התוס' בברכות דף י"א ע"ב ד"ה שכבר נפטר וא"ת מפני מה אין מברכין לישוב בסוכה וי"ל וכו' א"נ משום שמא לא יישן והוי ברכה לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה עכ"ל ולכאורה מה הבדל מכל ברכת המצוות שמברכין ואת"כ עושין המצוה ואין חשש שמא לא יוכל לקיים את המצווה. אבל התוס' לשיטתו כיוון שאין בידו לישן והגורם המצוה הוא השינה והשינה היא בספק ממילא אין כאן מחייב, ודאי, ואין מברכין על ספק מצוה וזוה מובן גם מה שכתב הרשב"א בתשובה דאין לברך על עשיית משפט משום שמא לא יקבלו הבעלי דינים עליהן את הדין; כי מחייבי הברכה הם הבעלי דין בשעה שיקבלו עליהם את הדין ממילא בהתחלת הדין הם מחייבים מספק כי שמא לא יקבלו את הדין ואין לברך על הספק.

אך לפי הדברים האמורים הלוא עוד תגדל קושית הקצות על תשובת הרשב"א דלפי מה שאמרנו דבכיבוד אב אין כאן מחייב ברכה דהא יכל לחזור ונשאר כמו ספק מצות עשה א"כ מהו הס"ד של הגמ' ב"מ ל"ב שיבוא עשה דכיבוד וידחה הלאו של טומאה למה לי קרא על זה שלא דוחה הלוא יש לנו רק ספק עשה, ונראה דהא צריכים להבין הס"ד של הגמ' יכול ישמע לו למה אין חשש שמא אביו חזר בו בשעה שהוא הולך ליטמא ויעבור הבן על הלאו ולא מטעמא כל העומד למיעקר כמאן דמיעקר דמי אפילו לאו כמיעקר אלא עצם הפעולה של הבן האיד מותר לו שמא חזר ובאמת מקשין המפרשים הלוא האב אין עושה מעשה עמר דהבן הוא שוגג ובשוגג יש שליח לדבר עבירה ומטעם זה הלוא יש לחשוש שאביו חזר בו אלא מזכרחים לומר שכל הזמן של פעולת הבן עומד האב ומצוה ממילא באופן כזה אין בכלל מציאות הדין של כל העומד למיעקר כמאן דמיעקר דמי כי אין כאן עומד למיעקר וזה הוי הס"ד של הגמרא יכל ישמע לו דעשה דוחה לא תעשה ת"ל את שבתותי תשמרו וכו'.

אבל לגבי סתם כבוד בלי עבירה שמצוה האב לבן אינו צריך שיעמיד האב על יד הבן ולצוות יכול להיות כיוון שאפשר שהאב יאמר לא בעינא מיעקרא לעשה וכמאן דמיעקר דמי לכן אינו מברך ועיין במשנה ברורה סימן ס"ז סעי' א'.

ובדברינו נראה להבין הגמ' בקידושין ל"ב ע"א אלעזר בן מתאי אומר אבא אומר השקוני מים ומצוה לעשות וברש"י ד"ה אבא אומר ויש מצוה אחרת כגון

לקבור את המת או לוייה מניח אני כבוד אבא ועושה את המצוה שאני ואבא חייבים במצוה, איסי בן יהודה אומר אם אפשר למצוה ליעשות ע"י אחרים תיעשה על ידי אחרים וילך הוא בכבוד אביו עיין בתוס' יבמות דף ה' ע"ב ד"ה כולכם חייבין בכבודי, ולכאורה הדין של איסי בן יהודה צריך להבין דהא יש כאן שתי מצוות ושתייהן לפניו עיין ברמב"ן בחידושי, ועיין בגמ' מועד קטן דף ט' ברש"י ד"ה מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים והמצוה של כבוד אב היא בספק כי שמא יחזור ואפילו לפי הרדב"ן שיש מצוה אפילו כשחזר אבל לא חיובי וא"כ למה נדחה המצוה של קבורת המת או של לוייה מפני כבוד האב, אלא כפי שהסברנו שזה מדובר שהאב עומד ומצוה עליו בכל שעה ואין כאן ספק כבוד אלא ודאי מצוות כבוד ניהא.

ובהסבר דלעיל יהי' ניהא לן הגמרא ב"מ דף כ"ט והתעלמת פעמים שאתה מתעלם וכו' אלא לזקן ואינו לפי כבודו. ולכאורה קשה למה הוה התעלמת דוחה הלאו ועשה של אבידה דהא אי בעי יכל לאמר לא בעינא הכבוד ויכל למחול על כבודו לפי שיטת הראשונים שיכל למחול. הוץ משיטת הרא"ש בפ' אלו מציאות סימן כ"א שכתב וז"ל ויראה לי כיון שפטרה החורה את הזקן שאין לו לזלזל בכבודו איסור הוא לגבי דידיה שמזלזל בכבוד התורה במקום שאין חיוב, ולפי סברת חידושי הרי"ם שבמקום שיכול לאמר לא בעינא אין העשה דוחה מטעם דהעשה הוא קל ואינו יכול לדחות למה פטור הזקן מלהחזיר את האבידה ?

אבל לפי מה שהסברנו דהפירוש אי אמר לא בעינא וכמאן דמיעקר דמי דהוא מטעם ספק מצוות עשה זה דוקא במקום שתלוי באחרים או שגם לא תלוי באחרים אבל לא תלוי בו כמו שהבאנו הדין של וספרה. אבל בזקן ואינו לפי כבודו תלוי בו והתורה פטרה אותו להשיב את האבידה ממילא כל זמן שלא מחל יש עליו פטור מלהשיב; ובזה גראה לתרץ קושיית מהרצ"ה היות בחידושי על מסכת שבועות דף מ"ד ובסוכה דף כ"ה ע"א על דברי התוס' דכתבו דרב היכא בשעה שמתעסק באבידה כשבא עני אצלו פטור מלמיתב ריפתא לו דפטרינן ליה משום עוסק במצוה, ולדידי קשה קושיא חמורה דבכה"ג היכא שעומד העני עליו ואינו נותן לו הרי הוא עובר בל"ת אם קופץ ידיו מליתן לו ועיין תוס' כתובות מ"ט ע"ב דבצדקה איכא שני לא תעשה "לא תקפץ" "ולא תאמץ" ומפני זה כופין אע"ג דעל מ"ע שמתן שכרה בצדה אין כופין ע"ש ועיין בב"ב דף ה בדברי התוס' אכפיה רבא וא"כ הא דעוסק במצוה פטור מן המצוה אינו רק ממ"ע אבל מל"ת לא מפטר וכי ס"ד דעוסק במצוה יהי' מותר לאכול נבלות וכדומה וגם כאן איך מפטר מל"ת דלא תקפץ ולא תאמץ ע"י שעוסק במצוות השבת אבידה וצע"ג עכ"ל.

וגראה דהנה אמרנו לעיל דמצוות צדקה העשה היא בספק דהא העני יכול לאמר לא בעינא ממילא הלא תעשה של לא תאמץ ג"כ בספק והעוסק במצוה ודאית של השבת אבידה פטור מעשה או לאו של ספק ממילא העוסק במצוות השבת אבידה פטור מלמיתב ריפתא לעני, ולא דמי לאו זה של לא תאמץ ללאו של נבלות, ע"כ.